

Tartu Riikliku Ülikooli ÜTÜ orientalistikasektsioon aastatel 1971–1977

Tarmo Kulmar

Juba 1968. aastal oli tekkinud eriti Tartu Riikliku Ülikooli (TRÜ) ajaloo-keeleteaduskonna ajaloo-osakonna üliõpilaste seas suur ja ühe süvenev orientalistikahuvi. Sellele andsid tugeva tõuke ajaloo-osakonna üldajaloo kateedri toonase vanemõpetaja Linnart Mälli Aasia ja Aafrika maade ajaloo ja keskaja varasemate perioodide kütkestavad loengud. Muidugi oli tänu dotsent Pent Nurmekunna pingutustele olemas 1956. aastal asutatud orientalistikakabinet, kus sai nii P. Nurmekunna kui ka L. Mälli juures õppida idamaade keeli. Ajaloo-osakonna üliõpilaste suur huvi orientalistika vastu tingiski Linnart Mälli poolt Üliõpilaste Teadusliku Ühingu (ÜTÜ) orientalistikasektsiooni asutamise.

Käesolev ajalooülevaade tugineb täielikult Tartu ülikooli orientalistika-keskuses säilitatavale TRÜ ÜTÜ orientalistikasektsiooni arhiivile. Esimest korda tutvustas autor sektsiooni ajalugu 1981. aasta veebruaris ÜTÜ orientalistikaringi vilistlaskollokviumil, millega tähistati kümne aasta peatset möödumist sektsiooni asutamisest. Praegune käsitus on toonase 33 aasta taguse ettekande põhjalikult täiendatud versioon.

Asutamine, juhtimine ja liikmeskond

ÜTÜ ajalooringi orientalistikasektsioon loodi 1971. aasta 21. aprillil. Initsiaatoriks oli vanemõpetaja Linnart Mäll, kellest sai sektsiooni

teadusjuhendaja, olles parajasti ka ajalooringi teadusjuhendaja.¹ Sektsiooni esimeheks valiti Harri Roots (ajaloo III kursus). Järgmisel, 1971/1972. õppeaastal² sai esimeheks Mart Helme (ajaloo IV k), 1972/1973. õppeaastal³ oli esimeheks Tarmo Kulmar (ajaloo III k) ja 1973/1974.–1976/1977. õppeaastani Rein Helme (II–V k). Sektsioonil oli 13 asutajaliiget: ajalootudengid Maria Aarma (Tilk), Aarne Ibrus, Mart Helme, Aili Kase, Viktor Kerge, Mart Kivimäe, Tarmo Kulmar, Henn Käärik, Olavi Pesti, Villu Pöldma, M. Reinhold, Harri Roots ja inglise filoloogია tudeng Maie Kark. Järgmistel õppeaastatel lisandusid veel ajalooüliõpilased Maret Kuldvare, Reet Perli (Varblane), Raivo Tõnurist, Juhan Maiste, Maret Kark ja Rein Helme, inglise filoloogia üliõpilased Malle Söber, Reet Sool, Ilona Blumenfeld ja I. Pärn, saksa filoloogia üliõpilane Linnart Priimägi, vene filoloogia tudeng Virve Ubakivi, psühholoogia-tudeng Viljar Ansko ning bioloogiaüliõpilased Lembit Kuhlberg ja Rein Randlane. Seega on orientalistikasektsioonil olnud kokku 28 liiget, neist 18 ajaloolast, seitse filoogi, üks psühholoog ja kaks biologi.

Üritused

Kokku toimus orientalistikasektsioonis 51 üritust. Töökoosolekuid, mida sektsiooni tegevuse kõrgajal, 1971/1972. ja 1972/1973. õppeaastal, korraldati sageli vähemalt kaks korda kuus, oli 41. Lisandub osavõtt seitsmest ajalooringi kevadisest ÜTÜ konverentsist ja alates 1974/1975. õppeaasta veebruarikuust peetud kolm aastakollokviumi, kus esinesid enamasti sektsiooni vilistlased.

Ettekanded

Kokku peeti 110 ettekannet. Üliõpilaste ettekandeid oli töökoosolekutel 30 (neli esinejat ei kuulunud sektsiooni) ja erinevatel ÜTÜ ajalooringi konverentsidel 28. Orientalistikasektsiooni kolmel esimesel õppeaastal

¹ ÜTÜ ajalooringi esimees oli 1970/1971. õppeaastal Mati Mandel (ajaloo V k).

² ÜTÜ ajalooringi esimees oli 1971/1972. õppeaastal Harri Roots.

³ ÜTÜ ajalooringi esimees oli 1972/1973. õppeaasta sügissemestril Aarne Ibrus (ajaloo III k) ja kevadsemestril Ain Lavi (ajaloo IV k).

(1970/1971, 1971/1972 ja 1972/1973) oli ÜTÜ ajalooringi konverentsidel⁴ orientalistikasektsiooni liikmete ettekandeid ligikaudu pool: vastavalt kuus, kaheksa ja seitse ettekannet. 1973/1974. õppeaasta ÜTÜ konverentsil oli orientalistikaalaste ettekannete arv langenud juba neljale ja sektsiooni kolme viimase õppeaasta (1974/1975, 1975/1976 ja 1976/1977) konverentsidel oli igapähele vaid üks orientalistikaalane ettekanne.

Teiste NSV Liidu kõrgkoolide ÜTÜ konverentsidel esitati 14 ettekannet. Eriti väljapaistvalt esineti 1971. aastal Moskva Riiklikus Ülikoolis, kus Henn Käärik ja Mart Kivimäe said I järgu ning Harri Roots ja Mart Helme III järgu diplomi. Ka 1972. aastal läks Moskva RÜ konverentsil hästi: Henn Käärik saavutas II, Maie Kark ja Mart Helme III koha ning Viktor Kerge ettekanne märgiti ära. Üleliidulisi esikohti pälviti veelgi: Rein Helme Ašhabadi RÜ (1973) ja Moskva RÜ (1974), Maret Kark Moskva RÜ (1974) ning Tarmo Kulmar Jerevani RÜ (1973), Tbilisi RÜ (1974) ja Kišinjovi RÜ (1975) ÜTÜ konverentsidel.

Tudengid pidasid neli ettekannet ka kolmel vilistlaskollokviumil. Kokku teeb see 72 üliõpilasettekannet seitsme õppeaasta jooksul 17 aktiivselt töötanud sektsiooniliikmelt. Lisandub veel külaliste ja vilistlaste poolt peetud 34 ettekannet: 16 töökoosolekutel ja 18 vilistlaskollokviumidel. Arusaadavatel põhjustel ei olnud nõukogude ajal üliõpilasettekannetel põhinevate artiklite publitseerimine tavapäraselt võimalik.⁵

Ettekannete jagunemine — millest räägiti?

Seda võib vaadelda kahes plaanis: teadusalade ja geograafiliste piirkondade järgi.

1. Teadusalade järgi.

Kõige arvukamalt peeti Linnart Mälli juhendamisel ettekandeid muidugi budoloogiast — igal õppeaastal ja kokku 17. Järgnevad vanaaja ajalugu (eriti 1971/1972 ja 1972/1973) 14 ettekandega, keskaja ajalugu seitsme (eriti 1972/1973) ja sõjateadus samuti seitsme ettekandega (kõikidel õppeaastatel). Viiendale kohale jääb paleoastronoomia (viis ettekannet, sh kaks nii

⁴ ÜTÜ ajalooringi konverentsid toimusid alati õppeaasta kevadsemestril aprillis või mais.

⁵ Toonane publitseerimine nõuab eraldi uurimist.

teisel, neljandal kui ka kuuendal tegevusõppeaastal). Kuuendal kohal on viie ettekandega Idamaade kunstiajalugu. Hinduismi ja Ida-Lääne kultuuri kontakte uuriti kumbagi neljas ettekandes, maiade usundit ja hiina filosoofiat kumbagi kolmes ettekandes, vabanemisfilosoofiaid, joogat, alkeemia ajalugu, Ida psühholoogiat ja Ida folkloori igaihte kahes ettekandes ning varakristlust ja ajaloolist demograafiat kumbagi ühes ettekandes.

2. Geograafiliste piirkondade järgi.

Kõige populaarsem oli India (kolmel esimesel õppeaastal 21 ettekannet). Järgnevad Ida ja Lääne kultuurisuhted (samuti kolmel esimesel õppeaastal) ja Tiibet (alates 1972/1973) kumbagi 13 korral. Veidi jäävad maha Mehhiko kaheksa (eriti esimestel õppeaastatel), Hiina seitsme ja Jaapan kuue ettekandega (eriti viimastel õppeaastatel). Peruust peeti alates 1973/1974. õppeaastast neli ettekannet. Vana-Egiptuse, Kartaago, Põhja-Aafrika varakristluse, Ida-Aafrika, Mongoolia, Burjaatia ja Nepaali teemadel peeti igaihest üks või kaks ettekannet.

Viljakamad esinejad olid Maret Kark (Tiibet), Harri Roots (Tiibet ja Hiina), Mart Helme (India ja Jaapan), Rein Helme (sõjaajalugu ja sõjateadus), Maie Kark (Ida-Lääne kultuurisuhted), Henn Käärrik (Mongoolia ja Kartaago) ning Tarmo Kulmar (Mehhiko ja Peruu). Igaüks neist pidas vähemalt viis või rohkem ettekannet.

Kuulajaskond

Koosolekute kvoorumilehed on säilinud — kõiki töökoosolekuid külastas kokku 1135 inimest. 454 kuulajaga on esikohal õppeaasta 1971/1972. ÜTÜ konverentside orientalistikapäeva kuulajate arv oli enamasti 50 ringis, välja arvatud 1971/1972. õppeaasta, mil kvoorumileht näitab 71 inimest. Seega, kui lisame koosolekute 1135 kuulajale ÜTÜ konverentside 381 kuulajat ja vilistlaskollokviumide 66 kuulajat, siis saame sektsiooni 7 õppeaasta 110 üritusel kokku 1582 kuulajat.

Kas see arv on suur või väike? Võrdluseks olgu toodud orientalistika-sektsioonile järgnenud iseseisva TRÜ ÜTÜ orientalistikaringi üritustest osavõtnute arv vaid ühel, 1979/1980. õppeaastal — 1622.⁶ Seega jääb

⁶ TRÜ ÜTÜ orientalistikaringi arhiiv TÜ orientalistikakeskuses. Kvoorumilehed on säilinud.

seksiooni ettekandeid seitsme õppeaasta jooksul kuulanute arv samasse suurusjärku orientalistikaringi üritusi ühe õppeaasta jooksul külasthanute arvuga. Võrdlus ei kahanda orientalistikaseksiooni tegevuse tähtsust, kuid toonitab seksiooni poolt tehtud eeltööd Tartu üliõpilaskonna ja ka Eesti intelligentsi hoiakute muutmisel, tänu millele võis ÜTÜ orientalistikaring aastatel 1977–1984 suurejooneliselt tegutseda.

Orientalistikaseksiooni arengutendentsid õppeaastate lõikes

1970/1971 — asutamine 21. aprillil ja esmakordne esinemine ÜTÜ ajalooringi konverentsil. Asutamiskoosolekul kuulati Leningradi Religiooni ja Ateismi Muuseumi teaduri, ajalookandidaat Vladimir Montlevitši ettekannet, ÜTÜ ajalooringi konverentsil olid 12 ettekandest pooled ehk siis kuus orientalistikaalased. Parimateks tunnistati H. Kääriku ettekanne „Mõningaid mongolite retki puudutavaid üldprobleeme“ ja H. Rootsi ettekanne „Tendentsidest ahinsa arengus“. Edukalt esineti nelja ettekandega ka Moskva RÜ konverentsil. Sektsioonis oli 13 asutajaliiget, kahel üritusel peeti 63 kuulajale 11 ettekannet.

1971/1972 — kvantitatiivne ja kvalitatiivne kõrgpunkt. 12 töökoosolekul peeti 14 üliõpilasettekannet. Populaarsemad üritused toimusid 1971. aasta novembris, mil Viktor Kerge pidas ettekande „Egiptuse preestrite salaõpetused ja vabamüürlus“; 20. detsembril 1971, mil Mart Helme rääkis teemal „India ja naaberriigid ajaarvamise vahetusel“ ja Peeter Sookruus „Ansamblist The Beatles ja india mõjudest tema muusikas“ ning 24. veebruaril 1972, kui Maie Kark pidas ettekanne „Hinduismist ja tema suurimast voolust višnuismist (vaišnava)“, millele järgnes George Harrisoni višnuismi mõjudega muusika kuulamine. ÜTÜ ajalooringi konverentsi (mais 1972) 14 ettekandest peeti kaheksa eraldi orientalistika päeval. Tugevaimateks ettekanneteks kuulutas žürii Olavi Pesti „Erich Fromm psühholoogilisest faktorist ajaloo uurimisel“ ja Mart Helme „Ašoka ediktid“. Seega peeti 13 üritusel 525 kuulajale 26 ettekannet. Kevadel esineti edukalt nelja ettekandega Moskva RÜ ÜTÜ konverentsil. Sektsioonis oli 22 liiget.

1972/1973 — vaevumärgatav kvantitatiivne tagasimineku. 11 töökoosolekul peeti üheksa ettekannet ja kaks diskussiooni. Väljapaistvaima

ettekande tegi Maret Kark (19. aprillil 1973) — „Budistlike tekstide ja õpetuste klassifitseerimine esimese pantšen-laama teostes“. ÜTÜ ajalooringi konverentsi (aprillis 1973) 17 ettekandest peeti seitse eraldi orientalistika päeval,⁷ kus kuulutati tugevamateks Harri Rootsi „Sandhyābāsā, lüsioloogia ja Tiibeti ajaloo allikad“ ning siinkirjutaja „Sumerite ja maiade usundite põhijoonte võrdlev analüüs“. Sel õppeaastal esineti edukalt kolme ettekandega: sügissemestril Jerevani ja kevadsemestril Thbilisi (mõlemad Tarmo Kulmar) ja kevadsemestril Ašhabadi (Rein Helme) ülikooli konverentsil. Sügissemestril algasid ka NSV Liidu KGB initsieeritud intensiivsed rünnakud Linnart Mälli vastu, mis tõi kaasa tema kõrvaldamise õppejõu ametist.

1973/1974 — kvantitatiivse languse süvenemine. Kaheksal töökoosolekul peeti kaheksa ettekannet, paraku olid neist ainult kaks üliõpilastelt. Ettevaatlikkus oli põhjustatud KGB jälgimisest. Esinesid põhiliselt vilistlased ja külalised. Linnart Mäll pidas 23. mail 1974. aastal esimese loengu sarjast „Mäng zeniga ja zen ilma mänguta“, mis oli suunatud dilettantliku ja müstitsismihõngulise zenivaimustuse vastu. ÜTÜ ajalooringi konverentsil olid 13-st ettekandest neli orientalistikaalased, parimaks tunnistati Maret Kargi ettekanne „Tiibeti ajaarvamisüsteemi päritolust“. Rein Helme ja Maret Kark esinesid edukalt ka Moskva RÜ konverentsil. Seega kokku peeti TRÜs toimunud üheksal üritusel 229 kuulajale 14 ettekannet, neist kuus üliõpilastelt. Sektsioonis oli 18 liiget. Sektsiooni tegevus püsis KGB pingsa jälgimise all.

1974/1975 — pingutused kvantitatiivse languse pidurdamiseks. Viiel töökoosolekul peeti viis ettekannet, neist kaks olid üliõpilasettekanded. Linnart Mäll pidas sarja „Mäng zeniga ja zen ilma mänguta“ kaks järgmist loengut. Parim üliõpilasettekanne oli Malle Sõbra „Huvitavaid süžeesid Nepaali folklooris“. ÜTÜ ajalooringi konverentsil esines orientalistikaalase ettekandega ainult Maret Kark — „Tiibeti tankade klassifikatsioonist“. Tarmo Kulmar tõi Kišinjovi RÜ Balti, Valgevene ja Moldaavia regionaalselt ÜTÜ konverentsilt esikoha ettekandega „Louis Baudini „inkade sotsialismi teooria“ kriitika“. Peeti esimene aastakollokvium (kaheksa ettekannet, 24 kuulajat), kus esinesid ka üliõpilased Maie Kark ja Tarmo Kulmar. Seega peeti TRÜs seitsmel üritusel

⁷ 1972/1973. õppeaastal sai Tarmo Kulmar (ajaloo III k) ka ajalooteaduskonna ÜTÜ esimeheks. Selles ametis oli ta 1974/1975. õppeaasta lõpuni, mil lõpetas ülikooli.

228 kuulajale kokku 15 ettekannet, neist kuus üliõpilastelt. Sektsioonis oli 15 liiget. Tegevust pidurdas oluliselt ettevaatlikkus ja enesetsensuur, sest orientalistikast huvitatud üliõpilasi kutsuti korduvalt dekanaati vestlustele KGB töötajatega.

1975/1976 — üleliidulise orientalistikakonverentsi aasta, kuid kvantitatiivsete näitajate pidurdamatu langus. Neljal töökoosolekul peeti üheksa ettekannet, neist kolm üliõpilastelt. Üks töökoosolekuteist oli TRÜ orientalistikakabineti 20. aastapäevale pühendatud üleliidulise teaduskonverentsi „Soome-ugri rahvad ja Idamaad“ ja orientalistikasektsiooni ühine istung 14. novembril 1976. Sealsest kuuest esinejast oli väljapaistvaim NSV Liidu TA Orientalistika Instituudi Leningradi osakonna vanemteadur Lev Gumiljov teemaga „Etnoloogiline meetoodika Ida ajaloo uurimisel“. Linnart Mäll rääkis teemal „Draviidi ja soome-ugri keeled: suguluse või kaugkontaktide hüpoteesid“ ja Uku Masing kõneles „Lähis-Ida ja soome-ugri rahvaste ühest ühisest müüdist“. Esinesid ka sektsiooni vilistlane Tarmo Kulmar („Induse kultuuri religiooni põhi-jooni“) ning üliõpilased Rein Helme⁸ („Hiina klassikalised lahingurivisused“) ja Maret Kark („Tiibeti kalendrisüsteemist“). Õppeaasta viimasel koosolekul esines üliõpilane Linnar Priimägi ettekandega „Loogikast Idas ja Läänes“. Teisel vilistlaskollokviumil, kus 16 inimest kuulas viit ettekannet, esines ka üliõpilane Maret Kark. ÜTÜ ajalooringi konverentsil esines orientalistidest vaid Maret Kark, saavutades ettekandega „Antropomorfsete sümbolite struktuur Krišnayamäri tantras“ ühe esikohtadest. Teiste ülikoolide konverentsidel ei käidud. Seega peeti kuuel üritusel kokku 15 ettekannet — neist kuus üliõpilastelt — 175 kuulajale. Sektsiooni oli jäänud kaheksa liiget. Kuigi sektsiooni hea töö saavutas üleliidulise konverentsi delegaatide heakskiidu ja tõstis noorte esinejate tuntust ning eneseteadvust, oli ülejäänud tegevus endiselt KGB teravdatud jälgimise tõttu sordiini all.

1976/1977 — orientalistikasektsiooni väljasuremine. Töökoosolekuid enam ei peetud, mujal NSV Liidus konverentsidel ka ei käidud. ÜTÜ ajalooringi konverentsil sai Maret Kark ettekande „Sise-Aasia klassikalise kunsti põhivormid“ eest konverentsi medali ja hiljem sama tööga NSV Liidu üliõpilastööde konkursi üleliidulises voorus ühe esikohtadest

⁸ Rein Helme (ajaloo IV k) sai 1975/1976. õppeaasta sügisel ajaloo teaduskonna ÜTÜ esimeheks. Selles ametis oli ta 1976/1977. õppeaasta lõpuni, mil lõpetas ülikooli.

(juhendaja Linnart Mäll). Kolmandal aastakollokviumil, kus 26 inimest kuulas ära üheksa ettekannet, esines ka üliõpilane Rein Helme teemal „Kindral Paul von Lettow-Vorbeck Saksa Ida-Aafrikas 1914–1918“. Seega peeti kahel üritusel 76 kuulajale kokku kümme ettekannet, neist kaks üliõpilastelt. Sektsioonis oli veel kolm liiget, kes lõpetasid peagi ülikooli ja orientalistikasektsioon lakkas eksisteerimast. Oli tekkinud 28-liikmeline vilistlaskogu.

Soodsate asjaolude õnnelik kokkusattumine võimaldas Linnart Mällil ja Tarmo Kulmaril asutada 22. septembril 1977 iseseisev üleülikoolilise staatusega TRÜ ÜTÜ orientalistikaring, mille rajavaks tuumikuks see vilistlaskogu sai. Aga see on juba teine lugu.

Järeldused

1. Kuigi näeme pidevat kvantitatiivsete näitajate vähenemist, jääb ettekannete kvaliteet ehk sisuline tase tänu Linnart Mälli kui juhendaja nõudlikkusele ühtlaselt kõrgeks kogu orientalistikasektsiooni 7-aastase ajaloo jooksul. Seda näitab edukas esinemine TRÜ ÜTÜ ja teiste NSV Liidu ülikoolide ÜTÜ konverentsidel ning 1976. aastal üleliidulisel teaduskonverentsil TRÜs. Ka vilistlaskollokviumidel peetud üliõpilasettekanded kannatasid välja võrdluse vanemate kolleegide uurimustega. Ettekannete publitseerimine ei tulnud toonastes tingimustes muidugi üldse kõne alla.

2. Tähtsaim kvantitatiivsete näitajate vähenemise põhjus oli muidugi Linnart Mälli tagakiusamine KGB poolt, mis omakorda tõi kaasa sektsiooni liikmete ettevaatlikkuse ja enesetsensuuri. Teiseks saab tagantjärele selgeks, et sektsiooni aktiiv tegeles vähe järelkasvu otsimisega. Kolmandaks hakati ajapikku alahindama üliõpilaste tavapärase ettekandekoosolekute kui pideva harjutamise tähtsust, pannes rõhu pigem edukatele esinemistele konverentsidel. Neljandaks ei rahuldanud orientalistikasektsiooni enam ajalooteaduskonnas süveneva pingestatud jälgimisõhkkonna tingimustes tema staatus ajalooringi osana ja tekkis nõudlus iseseisva tegutsemisviisi järele, mis ka realiseerus 1977. aasta sügisel.

3. Linnart Mälli ja orientalistikasektsiooni tegevus pani aastate jooksul aluse soodsale ja huvitatud suhtumisele Idamaade kultuuri ja budismi

nii Tartu üliõpilaskonnas kui ka Eesti vabamõtleva intelligentsi seas, kujundades kardinaalselt uue hoiaku Idamaadesse ja orientalistikasse kui teadusesse ning maailmakultuuri komponenti. Niisugune hoiak tekitas ka nõudmise ja ootused iseseisva TRÜ ÜTÜ orientalistikaringi asutamiseks. Sellega täitis ÜTÜ ajalooringi orientalistikasektsioon oma missiooni eesti teaduse ja kultuuri ees, lakates olemast, kui oli aeg teed anda uuele.

Varem ilmunud kirjutised **ÜTÜ orientalistikasektsiooni ajaloo kohta**

Tarmo Kulmar. Kümme aastat üliõpilasorientalistikat. — Keel ja Kirjandus, 1980, nr 8, lk 508–509.

Tarmo Kulmar. Üliõpilasorientalistika hiilgeaeg 1971–1983. — Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXX. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1998, lk 106–114.

Kasutatud allikad

TRÜ ÜTÜ ajalooringi orientalistikasektsiooni arhiiv 1971–1977. Säilitatakse Tartu Ülikooli orientalistikakeskuses.

Tarmo Kulmar. TRÜ ÜTÜ ajalooringi orientalistikasektsioon aastail 1971–1977. Plenaarettekanne ÜTÜ orientalistikaringi 1981. a vilistlaskollokviumil. Käsikiri.